

KORPORATIVNO-DRUŠTVENA ODGOVORNOST U OČUVANJU ZDRAVLJA I KVALITETA ŽIVOTA U USLOVIMA PANDEMIJE VIRUSA “COVID-19”

Pregledni članak

Akademik prof. dr Rade Biočanin, email: rb.biocanin@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik

Ms Jasmina Deljanin, prof.

Gimnazija Kuršumljija, Srbija

Sažetak: Živeći u prirodi, prolazeći kroz razna životna iskustva i cikluse – prije svega mislimo na one unutrašnje, ali i događajne – došli smo do vrednih i zanimljivih saznanja o vrijednostima zdravlja, kvaliteta života i ekološko-duhovnih vrednosti u našim sredinama, sa akcentom na regiju i okruženje. Putujući i otkrivajući, tragajući i sazrevajući, jedno od najvažniji znanja koje smo dobili je duhovno-ekološka lestvica. U nju je utkan gotovo cio naš život i esencijalnost ka čemu smo oduvijek stremili. Ona je kao naš lični ugovor sa višim svjetovima. Lestvica se sastoji od devet stupnjeva i već taj broj govori o njenoj potpunosti. Ključna ekonomska posljedica biće ekonomska recesija, čiji je okidač jedinstven u modernoj ekonomskoj istoriji, jer se odnosi na pojavu zaraze, a ne na neki uobičajeni ekonomski ili finansijjski izvor ekonomskog pada. Pandemija COVID-19 pogodila je jezgro globalnih lanaca vrijednosti, ostavljajući ozbiljne posljedice na nacionalne i međunarodne proizvodne mreže. Svetska pandemija virusa ne može se posmatrati sa svih aspekata, kao zdravstvena, ekološka, socijalna, politička, vojna, policijska, kulturna ili ekonomska kriza, u interakciji aktuelnih pitanja životne sredine i održivog razvoja. Isto tako, ova pandemija virusa je uticala i na kompletan obrazovni proces, budući da je radi mjera karantina došlo do nužnosti u primeni učenja na daljinu stvaranjem pametnih obrazovnih okruženja. Upravo radi aktuelnosti i neizvesnosti, u kojoj se svijet još uvek nalazi, smatrali smo da postoji velika potreba društva za istraživanjem ove tematike, što je i cilj izrade i saopštenja ovog koautorskog rada.

Ključne reči: životna sredina, zdravlje, kvalitet života, pandemija, COVID-19, korporativno-društvena odgovornost, eko-bezbednost

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN HEALTH AND QUALITY OF LIFE IN THE CONDITIONS OF THE “COVID-19” VIENNA PANDEMIC

Abstract: Living in nature, going through various life experiences and cycles - we think primarily of internal, but also eventful - we came to valuable and interesting knowledge about the values of health, quality of life and ecological and spiritual values in our environment, with an emphasis on our region and surroundings. Traveling and discovering, searching and maturing, one of the most important knowledge we have gained is the spiritual-ecological ladder. Almost our whole life and essence, which we have always strived for, is woven into it. It is like our personal contract with the higher worlds. The scale consists of nine degrees and already that number speaks of its completeness. They exclude each other, and their mutual relationship is in many ways dynamic and by no means predictable, especially when it comes to the deadlines in which a terrorist-affected destination recovers. The key economic

consequence will be an economic recession whose trigger is unique in modern economic history because it relates to the outbreak of contagion rather than to some common economic or financial source of economic decline. The COVID-19 pandemic has hit the core of global value chains, leaving serious consequences on national and international production networks. The global virus pandemic cannot be viewed from all aspects, as a health, environmental, social, political, military, police, cultural or economic crisis, in the interaction of current environmental issues and sustainable development. Precisely because of the topicality and uncertainty, in which the world still finds itself, we considered that there is a great need of the society for research on this topic, which is the goal of making and announcing this co-authored work.

Keywords: environment, health, quality of life, pandemic, COVID-19, corporate social responsibility, eco-safety

Uvod

Pandemija COVID-19 virusom promjenila je svijet u 2020/21. godini. Kako pandemija još uvek nije prestala, gotovo je sigurno da ne možemo ni da sagledamo sve promene koje su se već desile, niti da predvidimo promene kroz koje ćemo tek proći i morati na njih da se adaptiramo. U vrijeme pisanja ovog rada, u svetu je do sada zaraženo 217,2 miliona ljudi, a preminulo je više od 4,5 miliona. Cio svijet je stao. Mesta koja su nekad ključala od života postala su gradovi duhova sa strogim zabranama - od blokada gradova, preko zatvaranja škola, do ograničavanja putovanja i zabrana masovnih okupljanja. Međutim, svakako je sigurno da je svim ljudima na svijetu COVID-19 promijenio život. Postavljena su najmasovnija ograničenja za putovanja, bioskopi, pozorišta i druga javna mjesta su ili zatvorena ili imaju ozbiljna ograničenja u broju ljudi, a veliki dio stanovništva se moli da ostane u svojim domovima i da primenjuje sve mere socijalnog distanciranja. Većina ljudi ostaje kod kuće, praktikuje socijalno distanciranje i radi na daljinu. Neki ljudi su izloženi većem riziku od neželjenih efekata uslijed kontakta sa medicinskim otpadom, uključujući čistače, sakupljače smeća i druge ljude koji provode veliku količinu vremena na mestima gde je velika frekvencija ljudi, poput šalterskih radnika i radnika u prodavnicama. To je do sada neviđena globalna reakcija na neku bolest. *Ali kad će se sve to završiti i kad ćemo moći da se vratimo običnim životima?*

Direktor, dr Gebrejesus, obratio se svjetskoj javnosti, eksplicitno upozoravajućim riječima: „Lažne vesti šire se brže i lakše od virusa i podjednako su opasne.“ Pojam infodemija nastao je kao složenica reči informacija i epidemija. WHO primećuje i prati tu pojavu već duže vrijeme, ali sa izbijanjem epidemije koronavirusa infodemija je došla do punog izražaja, tako da redovno objavljuje informacije i savjete o 2019-nCoV, uključujući tzv. myth busters, a svi sadržaji su dostupni na njenim profilima na društvenim mrežama, uključujući Twitter, Facebook, Instagram, LinkedIn, Pinterest i Weibo, kao i na zvaničnoj web stranici WHO⁵⁰.

⁵⁰ Prema jednom naučnom radu iz prestižnog časopisa Nature (2016), širenje neistina, glasina i dezinformacija u populaciji zapravo prati isti obrazac ili model kao i širenje zaraze u epidemijama. S tim u vezi, koliko nas je u međuvremenu čulo i prenelo savete nepostojećeg „lekara iz Vuhana“, nećije „kume sa pulmologije“ ili već kultne „drugarice Nine koja živi u Milanu“? Ove cirkularne poruke prvo su zarazile nas same, a mi smo „šerovanjem“ ili „forvardovanjem“ tu zarazu preneli dalje.

Naravno, viruse neistine iskašljavaju i mnogi šefovi država i vlada. Na primer, i pre zvaničnog i u mnogome takođe spornog obraćanja naciji na temu pandemije (12. marta), američki predsednik Donald Tramp rekorderski je izneo čak 28 neistina o koronavirusu, a neke od njih poznate su i javnosti naše zemlje - da je u pitanju „običan grip“, da virus „nestaje sa toplim vremenom“, da je smrtnost od koronavirusa manja nego od „sezonskog gripa“ i sl. Takođe, veoma brzo je postalo očigledno i jasno da koronavirus jednostavno nije „najsmješniji“ virus koji „postoji samo na Fejsbuku“, kao i da žene treba da idu u šoping u Milano...

Cilj ovog rada je da na osnovu istorijskih iskustava i znanja krizama izazvanim velikim pandemijama, identifikuju moguće društveno-ekonomske posledice aktuelne COVID-19 pandemije, sa posebnim osvrtom na situaciju u regionu i odraz na ekonomiju.

1. (Ne)sigurnost u svijetu usled stravične pandemije

Virus COVID-19 prošetao je širom planete Zemlje, prelazeći sa jednog kontinenta na drugi, usmrivši stotine hiljada ljudi, napadajući organizme nekoliko miliona ljudi, sejući strah kod više milijardi stanovnika planete Zemlje. *Otkuda toliki strah od Corone, kad je smrtni ishod, kod obolelih od nje, često niži od smrtnosti kod mnogih drugih bolesti?* Mada Corona nije još završila svoje putovanje, javljaju se brojni komentari i analize svuda u svijetu. Kao da je iznenadila svijet, svojim brzim širenjem, svojom otpornošću na farmaceutska „ponuda“ u kojoj protiv nje nije bilo lijeka. Sve što nam u ovom momentu medicinska „struka i nauka“ nude jeste: da peremo ruke, da nosimo maske i da se odmaknemo jedni od drugih, a najsigurnija je „izolacija.

Podsetimo se, otrovi mogu biti: mineralnog, biljnog, životinjskog i sintetičkog porekla. U otrove mineralnog porekla spadaju soli teških metala kao što su: živa, olovo, bakar, cink, mangan i dr. Otrove biljnog porijekla sačinjavaju: organske kiseline, alkaloidi, organski rastvarači, estri i dr. Otrove životinjskog porijekla čine: zmijski otrovi, otrovi škorpiona, otrovi raznih insekata, dok u sintetičke otrove ubrajamo pesticide, plastične mase i slična jedinjenja. Budući da epidemija koronavirusa 2019-nCoV ne pokazuje da će u doglednoj budućnosti posustati, već se naprotiv nastavlja eksponencijalno širiti, te da je WHO 30. januara proglasila globalnu zdravstvenu pretnju (PHEIC) –nevidljiv neprijatelj.

Virusi su biološki agensi na granici živog i neživog. Za razliku od većine živih organizama nemaju stanice niti stanične delove, koji bi im omogućili hranjenje, razvoj i razmnožavanje. Zbog toga funkcionišu poput parazita - u stvaranju svojih proteina, genetskog materijala, ovojnice i potomstva potpuno zavise od mehanizmima stvaranja energije (mitohondrije) i belančevinama (ribosomi) stanica domaćina. Ipak, za razliku od manjih zaraznih agensa, poput priona, koji uzrokuju kravlje ludilo, virusi sadrže gene koji im omogućavaju da se umnožavaju, mutiraju i evoluiraju. Do danas je otkriveno više od 5.000 virusa. Najbrojniji su organizmi na Zemlji. Veličina virusa kreće se između 20 i 300 nm, što znači da su stotinjak puta manji od bakterija. Zbog malih dimenzija, većina nije vidljiva optičkim mikroskopom. Naime, spektar talasnih dužina vidljivog svetla kreće se od 380 nm do 740 nm, što znači da su virusi uglavnom manji od najmanjih talasnih dužina.

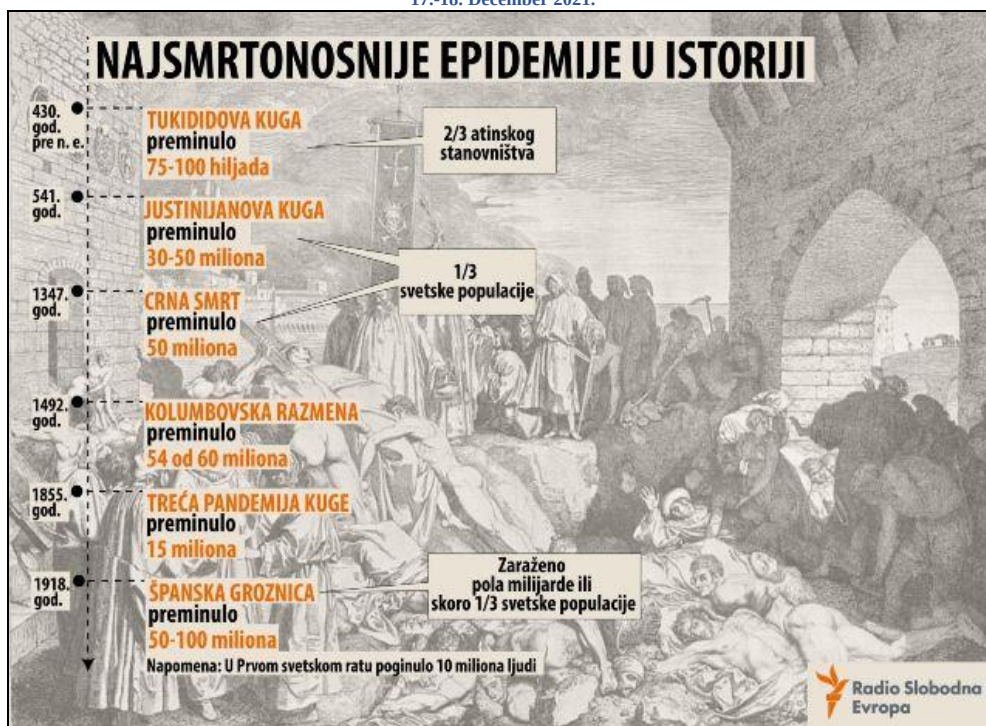
Aktuelna pandemija virusa COVID-19 je iznela na videlo izazove sa kojima se suočavamo u zaštiti i promovisanju dobrobiti dece, mladih, njihovih porodica i zajednica širom svijeta, posebno onih u ranjivim uslovima. Širenje pandemije će dovesti ne samo do kratkoročnih, već i do dugoročnih negativnih posledica po zdravlje, razvoj i opštu dobrobit dece. Izbijanje pandemije, mere njenog suzbijanja i njihove nenamerne direktne posledice samo su početak izazova sa kojima ćemo se suočiti. Porodice širom svijeta osetiće te posledice; nijedna zemlja, nijedna zajednica neće biti pošteđena.

Pandemija COVID-19, koja je krajem 2019. čitavu savremenu civilizaciju izbacila iz koloseka, jedan je od onih tektonskih događaja koji će snažno uticati na bujanje teorijskih promišljanja multidisciplinarnog karaktera u kontekstu preispitivanja načina funkcionisanja civilizacije iz ugla izazova, rizika, pretnji i opstanka čovečanstva.

Prema nekim procenama, ukoliko se hitno ne preduzmu mere, „ekonomska kriza izazvana pandemijom korona virusa bi mogla dovesti dodatnih pola milijarde ljudi do siromaštva.“ Neki procenjuju da bi se približno decenija napretka u smanjivanju siromaštva sada mogla poništiti. Iako ćemo svi osetiti dugoročne posledice pandemije, već postojeće nejednakosti i ranjivosti će odrediti uticaj krize na svaki pojedinačni region, zemlju ili domaćinstvo. Već sada vidimo da će bolnice sa nedovoljnim resursima i slabi zdravstveni sistemi verovatno kolabirati. To bi moglo dodatno da se pogorša porastom broja zaraženih, jer „čak do 75% ljudi u najnerazvijenijim zemljama nema pristup vodi i sapunu.“ Očekuje se da će gubitak prihoda u zemljama u razvoju premašiti 220 milijardi dolara.

Za sada, kao prva posledica pandemije već se najavljuje ekonomska kriza, koja se manifestuje brzim rastom nezaposlenosti, ali ima dublje korene u ekonomskim, socijalnim, kulturnim i političkim sistemima. Banalna je činjenica da su svi ovi „sistemi“ međusobno povezani i zavisni jedni od drugih, pa je neophodna jedna kulturološko-antropološka debata u traženju odgovora na pitanja: kuda ide ljudska vrsta u ovom sukobu sa prirodom, koju dijeli sa drugim životinjskim i biljnim vrstama i u brojnim sukobima unutar svoje vrste?

Bankarski sektor će se suočiti sa problemima novih sigurnih plasmana kapitala i nenaplativošću mnogih ranijih investicija. Taj začarani povezani lanac nesigurnosti i panike, koji prati svaku ekonomsku krizu, pretili da se pojavi kao jedna od najtežih posledica pandemije koja utiče na mnoga socijalna i politička dešavanja. Ekonomska kriza uzdrmaće i u neoliberalnoj ekonomskoj teoriji njene osnovne postulate: nekontrolisano tržište i neograničeno uvjećavanje profita.



Slika 1. Najsmrtonosnije pandemije u svijetu do pojave COVID-19

S obzirom na to da oko 55% svjetske populacije nema pristup socijalnoj zaštiti, mnogi će biti prepušteni sami sebi, bez pristupa prihodima, socijalnoj pomoći i mreži socijalne zaštite na koju se mogu osloniti. Osim toga, sve veći broj porodica u pokretu, nasilno raseljenih zbog sukoba, klimatskih promjena i drugih faktora, verovatno će se dodatno povećati zbog rasta siromaštva i potencijalnog posledičnog nasilja i sukoba. Danas već 52% svih izbjeglica i 12% migranata u svijetu čine djeca. Pandemija COVID-19 pogodila je jezgro globalnih lanaca vrijednosti, ostavljajući ozbiljne posledice na međunarodne proizvodne mreže. U protekle četiri decenije, veliki deo svetske proizvodnje organizovan je u ono što je postalo poznato kao globalni lanci vrednosti (GVC). Sirovine i poluproizvodi se isporučuju i sastavljaju širom sveta odakle se konačni proizvodi ponovo izvoze krajnjim potrošačima. Kina je za mnoge proizvode u središtu takvih GVC-a, kao proizvođač proizvoda i komponenti, kao veliki kupac roba i industrijskih proizvoda i kao veoma značajno potrošačko tržište. Na primjer Foxconn, proizvođač elektronskih dijelova, poznat je širom svijeta jer njegove fabrike u Kini proizvode dijelove za mnoge vodeće svetske kompanije, među kojima su Apple, Intel i Sony. Kina, zajedno sa Japanom, SAD i EU čini samu srž globalne proizvodne mreže. *Pandemija virusa COVID-19*, koja je uplašila sve, prije svega svojim posledicama, ipak je procentualno odnela najviše života siromašnih, starih i nezaštićenih lica, otkrivajući sve grehe velike nejednakosti i diskriminacije u mnogim društvima, uprkos mnogim deklaracijama o jednakosti i pravima svih građana. Mada sa pandemijom korone još nije sve završeno i razjašnjeno, nestrpljivi komentatori žure da zaključe kako „ništa neće biti kao pre pandemije korone“. Činjenica je da ljudi, kao društvena bića, koja su naviknuta na direktne komunikacije, teško doživljavaju izolaciju, prostornu distancu i smanjenu veću mobilnost usled

reduciranog saobraćaja, uz „ograničenu slobodu kretanja“, za mnoge kategorije stanovništva kod nas, u regionu i svetu.



Slika 2. Zašto avioni ostavljaju tragove na nebu i truju li živi svet

2. Post-COVID ekonomija u regionu

Društveni i privredni usponi i padovi karakteristični su za ponašanje tržišne ekonomije. U opširnoj literaturi posvećenoj pitanjima uzroka i dinamike ekonomskih recesija, kao i načinima za njihovo ublažavanje i okončanje, izdvajaju se brojni faktori koji ih generišu. U ekonomskoj istoriji to su bile i prirodne katastrofe, ratni sukobi, ali i smrtonosne bolesti koje su pogađale čovječanstvo. Ipak su ovi faktori u savremenom svetu zapostavljeni, s obzirom na tehničko-tehnološki napredak, nano i bio-tehnologije, koji su čovječanstvu omogućili da ovlada pojavama koje su ranije bile izvan kontrole čoveka. Svakako je tome doprineo razvoj životnog standarda, očuvanje zdravlja i kvaliteta života, dostupnost pijaće vode i zdravstvenog sistema, kao i porast životnog standarda ljudi, a što je dovelo do produženja životnog vijeka ljudi. Ključna ekonomska posledica biće ekonomska recesija, čiji je okidač jedinstven u modernoj ekonomskoj istoriji, jer se odnosi na pojavu zaraze, a ne na neki uobičajeni ekonomski ili finansijiski izvor ekonomskog pada. Prema izveštaju „Shared responsibility, global solidarity: Responding to the socioeconomic impacts of COVID-19“ koji je objavio UN (2020), virus je gurnuo svjetsku ekonomiju u recesiju sa projekcijama gubitka radnih mesta između 5 i 25 miliona. U aprilu mesecu prvi put u istoriji se desilo da je cena nafte otišla u minus uslijed kolapsa tražnje za energentima pa je iznosila neverovatnih -37,63 američkih dolara. Iako se svet i ranije suočavao sa pandemijama poput bubonske kuge, specifičnost trenutne situacije jeste u brzini širenja virusa i njenom globalnom efektu u veoma kratkom vremenu. Taj opis sažima Gans (2020) navodeći da je pandemija COVID-19 realna kriza sa elementima prirodne

katastrofe (fokusirana je na ljude) i nacionalnog praznika (onemogućavanje ekonomske aktivnosti radi primjene socijalne distance)⁵¹.

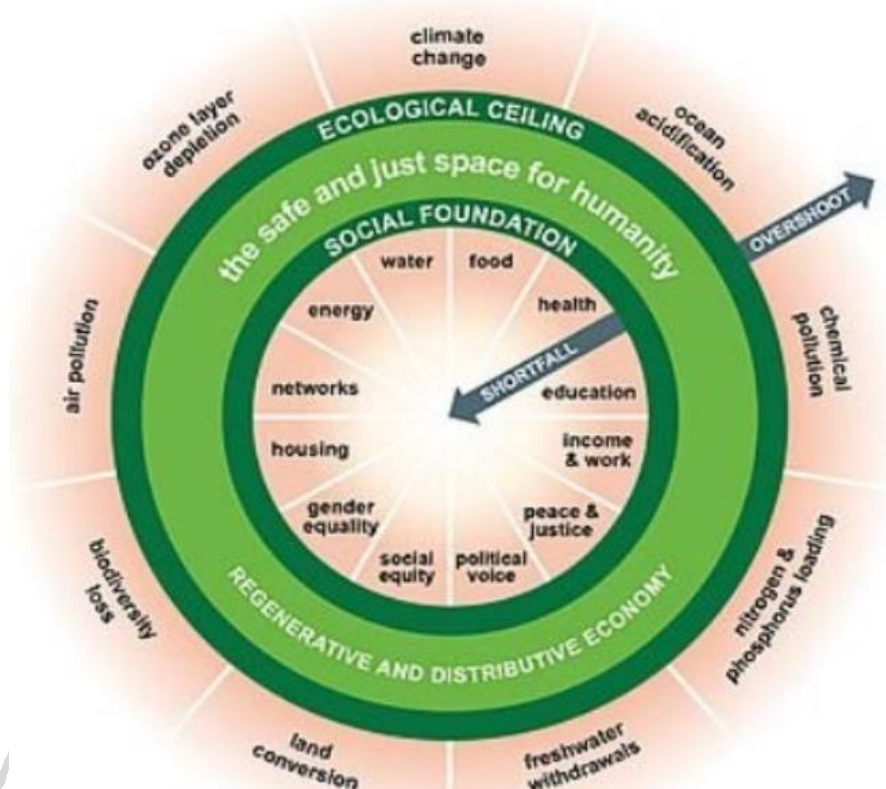
Pravi neprijatelj nije korona već – glad. Umesto korone, usmrtiće nas glad”, izjavljuje jedan od stanovnika Nju Delhija. Jer, globalna nestašica hrane je na pomolu, reklo bi se. Ono što je pogubnije od aktuelne pandemije jeste globalna nestašica hrane, kao i nemogućnost proizvodnje i transporta namirnica do potrošača. U tom smislu, zemlje zapada, Evropska Unija, SAD, Kanada i još neke od najrazvijenijih žele da što hitnije pokrenu svoje ekonomije s mrtve tačke. Stručnjaci tvrde da se svet dosad nije suočio sa glađu poput ove. Broj onih koji se suočavaju s akutnom glađu bi se do kraja ove godine mogao udvostručiti na 265 miliona. Pandemija korona-virusa donela je glad milionima ljudi širom sveta. Opšti karantin i propisane mere držanja distance uzrokovali su sve masovnija otpuštanja i sve manju potražnju za radnom snagom – a samim tim su usahli i prihodi; uz to, velika je vjerovatnoća da će nastupiti poremećaji u poljoprivrednoj proizvodnji i doskorašnjim linijama snabdevanja; sve ovo je donelo brige jednom ne baš malom dijelu čovečanstva: kako namaknuti dovoljno sredstava da bi se prehranili? Korona-virus se ponekad naziva „izjednačiteljem“ (*Great Equalizer*), jer od njega podjednako poboljevaju i bogati i siromašni, ali – kada je u pitanju hrana – ova „zajednička crta“ se okončava. Siromašni, uključujući i velike delove siromašnijih naroda i zemalja jesu oni koji sada gladuju – pritom se suočavajući sa gladovanjem na duge staze, a možda i smrtnim ishodom usled nedostatka namirnica. “Korona virus je bio sve samo ne takav neki izjednačitelj (bogatih i siromašnih). Ovo je bio sjajan pokazatelj, kada se zavesa razmakla na trenutak, prikazujući dubinu klasnih podela, ujedno razotkrivajući koliko je ova zemlja duboko nejednaka.” Svet je i u prošlosti doživljavao teške krize gladi i nestašica hrane, ali su one bile regionalne i uzrokovane jednim ili drugim faktorom – bilo ekstremnim vremenskim prilikama ili ekonomskim slomovima, ratovima ili političkom nestabilnošću. Kriza uzrokovana glađu, kažu stručnjaci, globalna je i prouzrokovana mnoštvom faktora povezanih s pandemijom i pratećim prekidom ekonomskog poretka: iznenadnim gubitkom prihoda za bezbroj miliona onih koji su već jedva preživljavali od danas do sutra; kolapsom cijena nafte; široko rasprostranjenim izostankom čvrste odnosno stabilne valute, a uslijed presušivanja izvora prihoda koji su doskora poticali od turizma; naglim povratkom gastarbajtera – jer, trenutno nemaju zaradu koju bi poslali svojim kućima; uza sve to i tekući problemi poput klimatskih promena, porasta stope nasilja i kriminala, nagle i prinudne dislokacije stanovništva i humanitarne katastrofe.

Kako izvući smisao iz pandemijskog info-haosa, dok nam svakodnevno pristižu izjave, tekstovi, osvrti, mišljenja, teorije, i, ukratko, jedan “narativni Potop” na svim jezicima svijeta? Odgovor na ovo pitanje pokušao je da pruži Džon Evans, šef tehničkog odseka pri softversko-konsultantskoj firmi HappyFunCor

Danas, sa širenjem pandemije, ta su iskustva najvredniji izvor informacija i najvažnije oružje medicinskih radnika na kliničkom bojnopolju. Ovo je potpuno nova bolest, a Kina je prva

⁵¹ U mesecu aprilu tekuće godine, MMF daje analizu uticaja na ekonomski rast vodećih zemalja vršeći usporedbu efekata koje je imala svetska ekonomska kriza i „zatvaranje“ zemalja odnosno lockdown koji je veliki broj zemalja, uključujući i naš region, upotrijebio u cilju sprečavanja širenja zaraze.

bila na udaru pandemije. Izolacija, dijagnoza, lečenje, zaštitne mere i rehabilitacija su započeli od nule, ali se nadamo da će, izlaskom ovog priručnika, lekari i medicinske sestre u drugim pogođenim područjima moći da nešto nauče iz našeg iskustva u trenutku kada ulaze na epidemijsko ratište, i da neće morati da počinju od nule. Epidemija COVID-19 u veoma kratkom roku dovela je do globalnih ekonomskih promena koje podrazumevaju najdublju recesiju posle II sv. rata sa projekcijama gubitka radnih mesta između 5 i 25 miliona. Samim tim po izbijanju virusa, događaj je okarakterisan kao Crni labud. Termin Crni labud često koristi u analizi nepredvidljivih događaja koji se svakodnevno dešavaju u globalnim kretanjima. Pojam Crnog labuda definisan je i od strane drugih autora poput Runde (2009) , koji ga posmatra kao nezamislivi događaj koji je po svom uticaju ekstremno i postaje predmet objašnjenja nakon utvrđivanja činjenica ili Pate-Cornell (2012), koja poredi Crnog labuda sa „savršenom olujom“ u kontekstu meteoroloških stanja koja se dešavaju u olujama ali koja mogu predstavljati veoma retku kombinaciju. Ekonomska krofna je osmišljena kao vizuelni kompas za ekonomiju XXI veka, dajući okvire u vezi sa našim kretanjem u bezbjednom i pravednom prostoru. Izdvojeno je pet ključnih faktora: populacija, distribucija, aspiracija, tehnologija i upravljanje. Ekonomski model krofne ima za cilj stvaranje kružne ekonomije u kojoj svi možemo napredovati, kao čvrsta alternativa ideji ekonomskog rasta. Prstenovi kao vizuelni kompasi čine krofnu), a autorka kao fundamentalno važne elemente prepoznaje prstenove unutrašnji društveni i spoljašnji ekološki. Između je prostor koji otkriva nedostatke stvarno stanje u pogledu na osnovna pitanja, kao takav treba da predstavlja mesto delovanja ekonomske politike. Oni koji upadnu u rupu krofne su manje srećni u sadašnjim društvima širom sveta. Ovde se zadovoljavaju svačije potrebe i ljudi su postavljeni tako da napreduju i žive život najbolje moguće. Pružajući okvir za kružnu ekonomiju, krofna uključuje ljude koji zajedno rade na nezi planete. Spoljašnji prsten krofne predstavlja zemljin ekosistem i štetu koju kao ljudi moramo da izbegnemo. U njemu su istaknuti izazovi: acidifikacija okeana, NHB zagađenje, zagađenje vazduha (nitrogen i fosfor, CO₂), čista voda, očuvanje zemljišta, gubitak biodiverziteta i klimatske promjene. Unutrašnji prsten predstavlja minimum koji je potreban za uspešan život a elementi su: pristup čistoj vodi i kanizacionim sistemima, socijalna jednakost, rodna ravnopravnost, hrana, pristup uravnoteženijem sistemu energije, stanovanje, obrazovanje, zdravlje, prihodi, politički glas i život u miru i pravdi. Pomjeranje prema centru od unutrašnjeg prstena ukazuje na manjak u pogledu na društvenu osnovu. Pomeranje prema spolja ukazuje na štetno prekoračenje u pogledu na izdvojena ekološka pitanja. Prostor između je zona bezbjednosti i pravednog prostora za čovječanstvo.

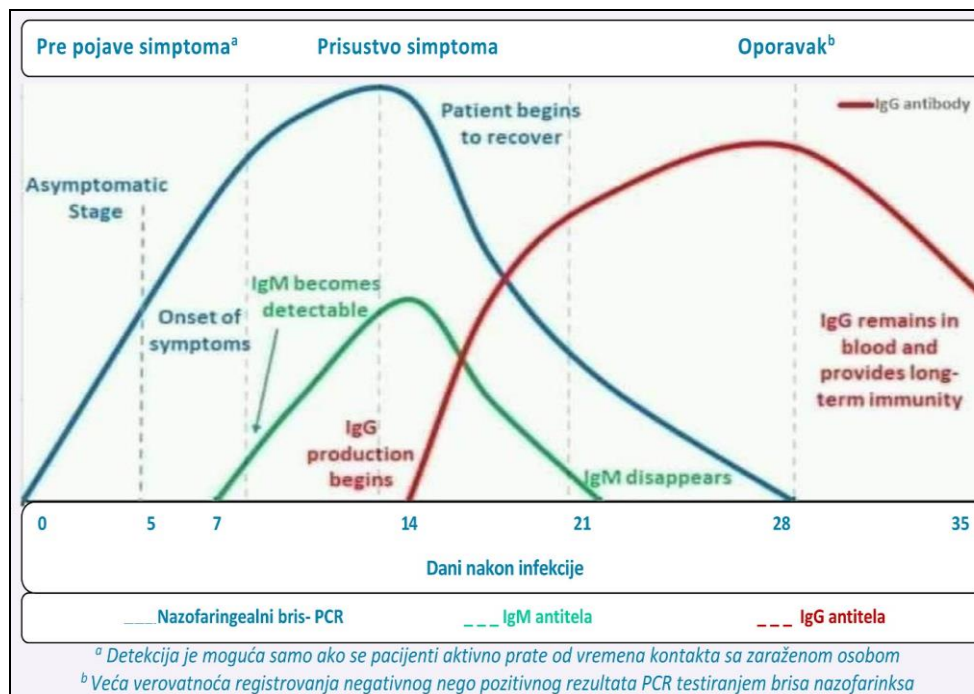


Slika 3. Ekonomska krofna ekonomije za XXI vek

3. Odras pandemije virusa na životnu sredinu

Virus COVID-19 nastavlja da se širi planetom. Nakon što ga je WHO proglasila pandemijom 11. marta 2020. godine, broj zaraženih i dalje raste u mnogim zemljama, a neke od njih koje su imale uspeh u suzbijanju prvih udara epidemije ponovo uočavaju porast broja zaraženih. Posledice izazvane širenjem virusa COVID-19 su, pre svega, kriza javnog zdravlja i povezani ekonomski i društveni poremećaji, koji će svakako imati istorijski uticaj na blagostanje ljudi. Sve više je stvar opšteg konsenzusa da je COVID-19 pandemija događaj koji definiše jednu eru postojanja. Nadalje, jasno je da razmere i neophodnost društvenih i ekonomskih promena i šokova predstavljaju neviđenu modifikaciju ljudskih interakcija sa životnom sredinom, čiji će uticaji biti dugoročni i široko rasprostranjeni. Sigurno je da uticaj čoveka na životnu sredinu povećava rizik od pojave zaraznih bolesti kod ljudi. Stoga i planovi za oporavak nakon COVID-19, a posebno planovi za smanjenje rizika od budućih epidemija, moraju ići dalje od ranog otkrivanja i kontrole izbijanja bolesti. Mora se smanjiti naš uticaj na životnu sredinu kako bi se smanjio rizik od nastanka zaraznih bolesti na samom izvoru – u prirodi. U okviru ovog rada, akcenat je stavljen na analizu uticaja COVID-19 na životnu sredinu, pitanje obnovljivih resursa i energetske sektor, kao jednog od najznačajnijih sektora kada govorimo o degradaciji životne sredine i fenomenu klimatskih promena. Eksperti predviđaju da bi emisije gasova sa efektom staklene bašte mogle da padnu do proporcija koje nisu viđene još od II sv. rata. Ovaj ishod je uglavnom rezultat politika socijalnog distanciranja koje su vlade usvojile nakon pojave

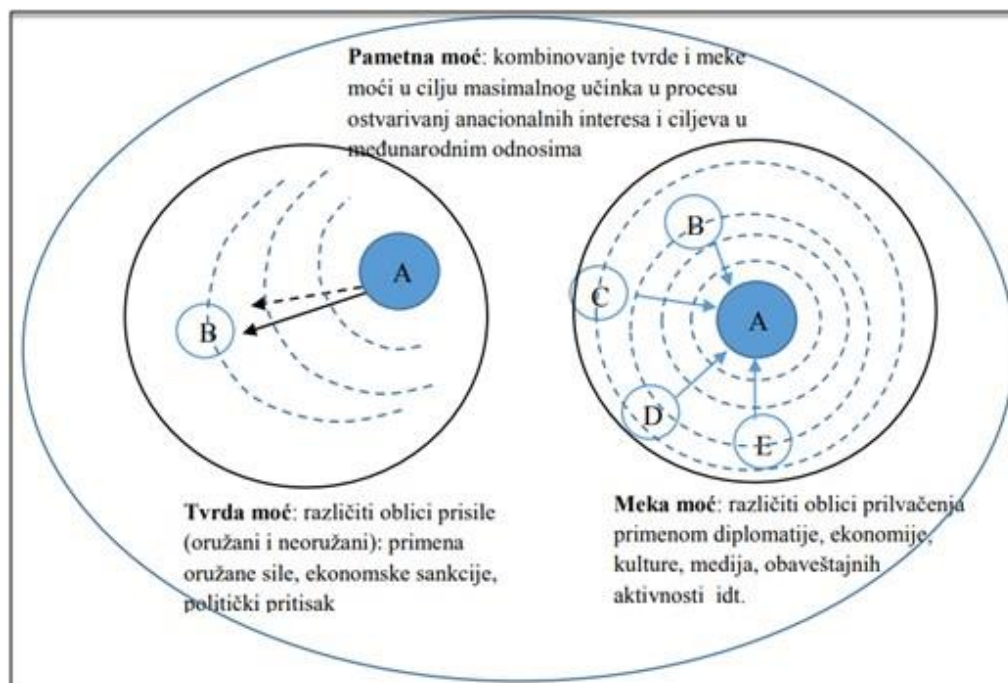
pandemije, a koje su uticale na glavne ekonomske aktivnosti. Na primer, elektrane i industrijski pogoni zaustavili su svoju proizvodnju, a upotreba vozila se znatno smanjila. Sve ovo je dovelo do snažnog smanjenja koncentracija azotdioksida PM2.5 čestica.



Slika 4. Praćenje epidemiološke situacije kod građana u vreme B-kontaminacije

Iako postoji čitav niz pozitivnih indirektnih efekata COVID-19 virusa na životnu sredinu, postoje i negativni indirektni efekti. Npr. u SAD-u su neki gradovi obustavili programe recikliranja jer su vlasti zabrinute zbog rizika od širenja virusa u centrima za reciklažu. S druge strane, u posebno pogođenim evropskim zemljama, održivo upravljanje otpadom je ograničeno. S druge strane, kompanije koje su nekada podsticale potrošače da ponesu torbe i nisu prodavale jednokratne kese sve su više prelazile na pakovanje za jednokratnu upotrebu. Takođe, povećalo se i naručivanje hrane putem Interneta, što rezultira povećanjem domaćeg otpada - organskog i neorganskog. Pandemije oblikuju ekonomski, politički i društveni aspekt ljudske civilizacije, a karakteristične su zbog toga što ih je usled neregularne cikličnosti teško analizirati i što imaju značajne višedimenzionalne efekte). U tom kontekstu posebnu pažnju zauzima relacija između pandemije i životne sredine. U novoj epohi, koja je u geološkom aspektu počela još 1950-tih godina kada se nakon Drugog svetskog rata krenulo sa intenzivnim razvojem industrije, čovek dominira nad životnom sredinom u negativnom kontekstu, što za rezultat ima, između ostalog, i sve učestaliju pojavu pandemija. Do sličnog zaključka došli su i Morand i Walther (2020) koji su koristeći bazu podataka o epidemijama zaraznih bolesti kod ljudi (GIDEON) dokazali da se broj epidemija, različitih bolesti, i broj pogođenih zemalja povećao tokom čitave antropocene. Isto tako autori naglašavaju da prostorna raspodela ovih izbijanja postaje sve više globalno rasprostranjena i samim tim po prirodi pandemijska. Jedan od faktora koji takođe imaju veliki uticaj na zarazne bolesti svakako jeste temperatura. Prema Sloan et al.,

(2011) temperatura je primarni prediktor u geografskoj rasprostranjenosti stope bolesti u različito doba godine.



Slika 5. U uslovima različitih moći i “borba” protiv virusa COVID-19

Cirkularna ekonomija je ekonomija u kojoj se vrednost proizvoda, materijala i resursa održava u ekonomiji što je duže moguće, a stvaranje otpada se minimizira. To je u suprotnosti s „linearnom ekonomijom“ koja se zasniva na modelu proizvodnje i potrošnje „uzmi, koristi i odbaci“. Cirkularna ekonomija je nepovratan, globalni mega trend. Koristi od procesa cirkularne ekonomije su koristi za resurse (poboljšanje obezbeđivanja resursa i smanjenje zavisnosti od uvoza), za životnu sredinu (manji uticaj na životnu sredinu), ekonomske koristi (mogućnosti za ekonomski rast i inovacije) i koristi za društvo (održiva potrošnja i mogućnosti zaposlenja). Prelaz na cirkularnu ekonomiju predstavlja složen, sveobuhvatan i prije svega, dugoročni proces. Proces cirkularne tranzicije je sistemski proces (nije jednokratni), gde je kontinuitet u primeni dogovorene strategije/politike presudan (posebno za države sa ekonomijom u tranziciji). Ovde se opravdano postavlja pitanje značaja persuazivne komunikacije za transfer znanja u ekologiji i održivom razvoju u vanrednim situacijama. Polazna hipoteza: Transfer znanja u eko-bezbednosti i OR je uspešniji ako je ta komunikacija persuazivnija. Persuazija je sveprisutna pojava: svakodnevno smo zapljusnuti morem poruka koje nastoje u nešto nas ubediti, uveriti ili nagovoriti.

Zašto je uopšte potrebno nekoga ubeđivati, uveravati ili nagovarati na nešto?

Mogući odgovori: Nauka smatra da je čovjek biće koje ne prihvata sve „zdravo za gotovo“ ili mu nedostaje pažnje pri primanju informacija. To se posebno odnosi na mlade naraštaje, koji više nisu sigurni u koga da vjeruju- političare, nauku ili struku. A mi tvrdimo i dalje - istina na naučno zasnovanim tvrdnjama. Sudbina sadašnjeg i budućeg društva zavisi od prevladavanja

mehanicističkog prilaza stvarnosti i projektovanja bezbjednone paradigme tj. održivog razvoja. Zato je cilj da se ukaže na realne opasnosti, rizike i prijetnje u postmodernom ambijentu, kao i značaj realizacije nacionalnog bezbjednosnog koncepta. Upozorenje svjetskom javnom mnjenju na opasnost od eventualne upotrebe NHB oružja od strane terorističkih organizacija širom svijeta, ili možda u globalnom sukobu super sila.

Zaključak

Na početku XXI veka preko 50% stanovništva planete živi u gradovima, a predviđa se da će se ovaj broj 2025. godine povećati na 75%. Posebno se ukazuje na izraziti trend povećanja nivoa komunalne buke u nerazvijenom delu sveta i u zemljama u razvoju. Katastrofe su ekološki izazov koji pokazuje kada, koliko i na koji način je društvo spremno da reaguje. One se teško mogu izbjeći, ali postoje načini da se smanje rizici i da se ograniče posledice, kao da se poveća otpornost društva na katastrofe. Jedna država je spremna da pristupi efektivnom smanjenju rizika od katastrofa ali sadašnji nivo organizovanosti i osposobljenosti integrisanog sistema zaštite i spasavanje znatno zaostaje za procenjenim potrebama i objektivnim mogućnostima kojima država raspolaže. Sada je trenutak da se globalna zajednica pokrene da bi sprečila kratkoročnu i dugoročnu štetu po pojedince i društva u celini. Svesni smo da je ovo vanredna situacija, koja zahteva odvažnu akciju, političku volju, posvećenost i pristup zasnovan na zajedničkim snagama. Potrebno je da zajednički pomognemo svakom da izgradi budućnost, da podržimo svaku porodicu da bi ostala jaka i ojačamo blagostanje društava. Delotvorna saradnja i koordinacija između vlada, organizacija civilnog društva, staratelja, porodica i dece, ne samo da je neophodna, već ključna za “odgovor” na predviđenu povećanu potrebu za zbrinjavanjem i podrškom deci i porodicama. Promovisanje i zaštita prava naroda i ulaganje u podršku najranjivijoj populaciji, kako bi razvili svoj pun potencijal su moralna obaveza. Oni su takođe ključni za smanjenje siromaštva i nejednakosti, jačanje mira i kohezije u društvu. COVID-19 se nikada ne sme koristiti kao razlog ili izgovor za smanjivanje ili zanemarivanje zaštite ljudskih prava, posebno najranjivije. Postignuća globalne zajednice u podizanju standarda kvaliteta alternativne brige o porodici moraju se održavati i dalje unaprediti. Dakle, pandemija virusa COVID-19 još nije završena, pa ni sve njene posledice nisu dovoljno registrovane i izmerene, ali je vidljivo da će se one prvo osetiti u ekonomiji, padom proizvodnje, transporta i plasmana proizvoda/robe. Uporedo sa porastom nezaposlenosti smanjiće se potrošnja koja će dodatno usporavati proizvodnju. Brojne uslužne delatnosti, naročito u turizmu i putničkom saobraćaju susreće se sa ogromnim viškovima radne snage. Krize kao što je pandemija virusa COVID-19 samo su ozbiljna upozorenja, koja provociraju odgovorna preispitivanja dosad plasiranog olakog povjerenja u lepu budućnost ljudske vrste. Možda će *sebični gen* ponovo pobjediti, kao toliko puta u istoriji, ali to će biti samo do prve naredne svetske krize, kada će se ova pitanja verovatnije ozbiljnije postaviti pred putokaze čovječanstva.

Kako se danas broj slučajeva virusnog oboljenja ponovo povećava, počinjemo da viđamo ne samo uobičajene manifestacije nego i neobične manifestacije, a viđamo ih sve odjednom, što nije nešto sa čim se bilo kod od nas do sada susretao. U ovom trenutku je međusobno deljenje resursa, iskustava i lekcija, bez obzira ko ste, naša jedina šansa za pobjedu. Jer,

pravi lek za epidemije nije izolacija, već saradnja. Ovaj rat je tek počeo, a koliko će trajati-
nezna se.

Literatura

- [1] Biočanin R., Kostić B., Badić M. Zatrovano proleće, Evropski defendologija centar, Banja Luka, 2020.
- [2] Biočanin R., Stepanov S., Tešić M. Održivi razvoj I zaštita okoline, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik, 2021.
- [3] David, M. (2020). Coronavirus ‘a crisis unlike anything the market has even seen’ for wind sector, Woodmac says—News for the oil and gas sektor.
- [4] Kočović M. De Santo. Smena ekonomskih ciklusa uslovljena neekonomskim faktorima - nada u rešenja sa periferije, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2020.
- [5] Hanić A., Mitić P. Uticaj COVID-19 na životnu sredinu i energetske sektor, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2020.
- [6] Mihajlov A. Povezanost osluškivanja poruka same životne sredine i građanske nauke, sa fokusom na primenu ciljeva održivog razvoja / Nexus Environmental Listening – Citizen Science, with focus to SDGs implementation.
- [7] Mićunović D. Pandemija i njene posledice.FCD, Fondacija centar za demokratiju, Beograd, 2020.
- [8] R. Biočanin, M. Čolaković, Zarobljena Planeta Zemlja, Internacionalni Univerzitet Travnik/ 2019.
- [9] Radević B., Biočanin R., Badić M. Ekološki menadžment- doprinos održivom razvoju u uslovima drastičnog zagađenja životne sredine, III Međunarodna naučno-stručna konferencija o ekonomskom i regionalnom razvoju „EUROBRAND“, 26-28. jun 2011. Kladovo.
- [10] Sovrlić M. Globalno zagađenje i klimatske promjene na zemlji, kao posljedica povećane emisije gasova staklene bašte, XXVI savjetovanje „ZAŠTITA VAZDUHA“, Beograd, 1998.
- [11] Tešić M., Perić V., Badić M., Biočanin I. Ekološki kriminalitet kao alergijski sindrom (ne)održivog razvoja i njegovo suzbijanje, Naučno-stručni časopis „PHARM-HEALTH“, Farmaceutsko-zdravstveni fakultet Travnik, br.1/13. Travnik, 2013.
- [12] Tešić M., Biočanin R. Globalna ekologija, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik, 2018.
- [13] Ukić M., Biočanin R., Badić M. Krivično-pravni i ekonomski aspekti zaštite i unapređenja životne sredine, VII Savjetovanje „IZGRADNJA I FUNKCIONISANJE PRAVNOG SISTEMA“, Udruženje pravnika Republike Srpske, 08-09. oktobar 2010. Banja Luka, 2010.
- [14] Vejnović D., Šikman M. Defendologija društveni aspekti bezbjednosti moderene države, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2007.
- [15] Vitorović S., Milošević M. Osnovi toksikologije sa elementima ekotoksikologije, Poljoprivredni fakultet u Beogradu, Beograd, 2002.